

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยที่ผู้วิจัยนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาเรื่องระบบครอบครัวมุสลิมเน้นบทบาทหน้าที่ โดยเฉพาะกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่ก่อให้เกิดบูรณาการทางสังคมในชุมชนบ้านคลอง อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี มีประเด็นพื้ที่กำหนดดังนี้

วิธีการศึกษาภาคสนาม

1. การเลือกสนาม

ผู้วิจัยเลือกครอบครัวในชุมชนบ้านคลอง อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ ทั้งนี้เพราะชุมชนดังกล่าวประกอบด้วยประชากรที่เป็นมุสลิมทั้งหมด ชุมชนมีขนาดไม่ใหญ่เกินไป อยู่ใกล้กับที่พักอาศัยของผู้วิจัย และสามารถตอบปัญหาการวิจัยครั้งนี้

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างตามจุดมุ่งหมาย (purposive sampling) โดยจะเลือกเฉพาะประชากรที่มีโครงสร้างครอบครัวเป็นแบบครอบครัวเดี่ยวและขยายที่มาจากครอบครัวในชุมชนบ้านคลอง หมู่ 2 ตำบลคอน อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานีซึ่งมีจำนวน 124 หลังคาเรือน เป็นครอบครัวเดี่ยว 55 หลังคาเรือน และครอบครัวขยาย 69 หลังคาเรือน (สถานีอนามัยตำบลคอน, 2544) โดยมีกลุ่มตัวอย่างเป็นสามีและภรรยาที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป อาศัยอยู่ในเขตรอบนอกชุมชน 6 ครอบครัวได้แก่ ครอบครัวเดี่ยว 3 ครอบครัว ครอบครัวขยาย 3 ครอบครัว และอาศัยอยู่ในเขตรอบในหรือใจกลางชุมชน 6 ครอบครัวได้แก่ ครอบครัวเดี่ยว 3 ครอบครัว และครอบครัวขยาย 6 ครอบครัว ในจำนวนเหล่านี้ผู้วิจัยเลือกครอบครัวของโต๊ะครู และโต๊ะอิหม่ามอย่างละ 1 ครอบครัวมาเป็นกลุ่มตัวอย่างซึ่งถือว่าเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) ที่มีความละเอียดอ่อนมากกว่าครอบครัวอื่น ๆ ในชุมชน สามารถให้คำอธิบายเกี่ยวกับแบบแผนพฤติกรรมที่คนในชุมชนกระทำกันจนเคยชินได้

ในช่วงที่เก็บรวบรวมข้อมูลได้มีประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นกับครอบครัวที่ผู้วิจัยมิได้คัดเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่าง แต่เพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูล ผู้วิจัยจึงถือโอกาสเข้าไปศึกษาประเพณีและพิธีกรรมนั้น ๆ ด้วย แต่ไม่ได้ศึกษาบทบาทหน้าที่ในประเด็นอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะได้

กำหนดกลุ่มตัวอย่างไว้แล้ว ในครั้งนี้จึงทำให้ได้กลุ่มตัวอย่างเพิ่มอีก 4 ครอบครัวรวมกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 16 ครอบครัว

3. การเตรียมตัวเข้าสนาม

เนื่องจากผู้วิจัยมีปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนก่อนการวิจัย อีกทั้งนับถือศาสนาอิสลาม และยังใช้ภาษามลายูท้องถิ่นในการสื่อสารเช่นเดียวกับคนในชุมชน ดังนั้นผู้วิจัยจึงไม่ประสบปัญหาในการปรับตัวเข้ากับคนในชุมชน ก่อนเข้าสนามผู้วิจัยได้เตรียมคำถามและอุปกรณ์ต่าง ๆ ดังนี้

3.1 ประเด็นคำถามและแนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างครอบครัวอันได้แก่

3.1.1 ประเภทครอบครัวโดยแบ่งกลุ่มศึกษาเป็นครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย

3.1.2 รูปแบบการสมรสแบ่งเกณฑ์การอธิบายเป็น รูปแบบการสมรสแบบหัวเดียวเมียเดียว มากหัวมากเมีย และอธิบายโดยใช้เกณฑ์การสมรสในกลุ่ม และนอกกลุ่มสมรส

3.1.3 ประเภทที่อยู่อาศัยของกลุ่มสมรสแบ่งเกณฑ์การอธิบายเป็น อาศัยอยู่กับพ่อหัวแม่หัว อาศัยอยู่กับพ่อตาแม่ยาย และแยกอยู่อย่างอิสระ

3.1.4 การแบ่งงานกันทำในครอบครัวแบ่งเกณฑ์การอธิบายเป็น สามีมีบทบาทและหน้าที่เป็นหลัก แม่บ้านมีบทบาทและหน้าที่เป็นหลัก และสามีภรรยาามีบทบาทและหน้าที่เท่าเทียมกัน

3.2 ประเด็นคำถามและแนวคิดเกี่ยวกับการขัดเกลาทางสังคมประกอบด้วย การถ่ายทอดความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณี และพิธีกรรมดังนี้

3.2.1 หลักปฏิบัติ 5 ประการและหลักศรัทธา 6 ประการซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.2.2 ประเพณีและพิธีกรรมหลัก ๆ อันได้แก่

3.2.2.1 การกล่าวอะซานและอิกอมัต (เป็นถ้อยคำที่ประกาศความยิ่งใหญ่ของอัลลอฮ์ และเชิญชวนให้เข้าสู่การละหมาด) แก่ทารกที่เพิ่งคลอดออกจากครรภ์มารดา

3.2.2.2 การทำอะกีเกาะฮ์ (เป็นประเพณีรับขวัญเด็ก)

3.2.2.3 การกล่อมลูก

3.2.2.4 การเข้าสูหนัต (การขลิบอวัยวะเพศชาย)

3.2.2.5 การสอนอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน

3.2.2.6 การแต่งกาย

3.2.2.7 การแต่งงาน

3.2.2.8 ประเพณีในวันสำคัญ ได้แก่ วันเมลิด วันฮารีรายอ มาเกนาชิบารู (ทำบุญเลี้ยงอาหารที่มาจากข้าวใหม่ที่เพิ่งเก็บเกี่ยว) ทำบุญเลี้ยงอาหารและ ละหมาดฮาซัด (ละหมาดเพื่อขอให้พระเจ้าประทานในสิ่งที่ต้องการ)

3.2.2.9 การจัดงานศพ รวมถึงการแบ่งมรดก

ภายหลังจากที่ได้สัมผัสกับครอบครัวกลุ่มตัวอย่างไปแล้วหนึ่งครอบครัว ทำให้ได้ ประเด็นการสัมผัสเพิ่มเติมกล่าวคือ ประเด็นคำถามการเปิดปากเด็กด้วยของหวานและสิ่งมีค่า เช่น ทอง หรือนาค การตั้งชื่อเด็กซึ่งเป็นกระบวนการที่มักจะทำในวันอะกีเก๊ะฮู และประเด็นการ เรียนการสอนในโรงเรียนคาทอลิก

3.3 อุปกรณ์ที่ใช้ในการบันทึกข้อมูล ได้แก่ สมุดบันทึก ดินสอ และแถบบันทึกเสียง ผู้วิจัยใช้แถบบันทึกเสียงกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด แม้จะต้องใช้เวลานานในการถอดเสียง แต่จะทำให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ขึ้น และจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแบบย่อเพื่อป้องกันความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นกับแถบบันทึกเสียง ในกรณีที่กลุ่มตัวอย่างบอกกับผู้วิจัยว่าไม่ต้องการให้บันทึกเสียง ผู้วิจัยอาศัยวิธีการจดบันทึกเพียงอย่างเดียว แล้วนำบันทึกย้อนนั้นไปเขียนใหม่เป็นบันทึกฉบับสมบูรณ์ โดยกระทำหลังจากกลับสู่ที่พัก

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. วิธีการสังเกต

ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยเข้าร่วมกิจกรรมที่ สนใจ และเปิดเผยบทบาทของผู้วิจัย (เบญจา ยอดดำเนิน-แอตติกจ์, บุปผา ศรีวิศมี และ วาทีณี บุญชะลิกย์, 2541 : 100) ผู้วิจัยอาศัยกรอบที่ ลอฟแลนด์ (Lofland, 1971 อ้างถึงใน สุภางค์ จันทวนิช, 2530 : 36) สร้างขึ้นเพื่อการสังเกตและเขียนรายงานได้แก่ สังเกตการกระทำ (อาหารที่รับประทาน เสื้อผ้าที่ใส่ สถานที่อยู่อาศัย การปฏิบัติภารกิจอื่น ๆ ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น) กิจกรรม (กระบวนการขัดเกลาในประเด็นต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้ออุปกรณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูล) โดยให้ความหมายการกระทำและกิจกรรมดังกล่าว รวมทั้งสังเกตความสัมพันธ์ภายในครอบครัว เครือญาติ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

2. การสัมภาษณ์

ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) และเตรียม แนวคำถามกว้าง ๆ มาล่วงหน้า โดยสัมภาษณ์แบบมีจุดสนใจ (focus interview) หรือสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) โดยพยายามหาคำสนทนาของผู้ถูกสัมภาษณ์ให้เข้าสู่จุดสนใจ

กล่าวคือเมื่อเห็นว่าผู้ถูกสัมภาษณ์พูดนอกเรื่องหรือนอกเหนือจากจุดที่สนใจ ก็พยายามโยงเข้าหาประเด็นที่ต้องการสัมภาษณ์ ทั้งนี้เพื่อจะได้อยู่ในขอบเขตการวิจัย รวมทั้งสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key information interview) ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถอธิบายการกระทำของคนในชุมชนในทัศนะของคนใน (emic) แต่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมิได้ถือว่าเป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด (สุภางค์ จันทวานิช . 2542 : 75)

การเข้าสนามเพื่อศึกษาบทบาทและหน้าที่ของครอบครัวมุสลิม โดยเฉพาะการขัดกลาทางสังคม มีระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลประมาณ 3 เดือน ตั้งแต่ วันที่ 23 พฤษภาคม 2543 ถึง สิ้นเดือนกุมภาพันธ์ 2544 ตามช่วงเวลาที่สะดวกในการพบปะกับกลุ่มตัวอย่างภายหลังจากกลุ่มตัวอย่างเสร็จสิ้นภาระกิจในการประกอบอาชีพ และในโอกาสที่มีพิธีกรรมสำคัญ ๆ

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยอาศัยขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่สุภางค์ จันทวานิช (2540 : 17-51) ได้กล่าวไว้ว่ามี 5 ขั้นตอน แต่จะเลือกขั้นตอนที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาระบบครอบครัวมุสลิมซึ่งมีข้อจำกัดเรื่องเวลา โดยมีขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1. การใช้แนวคิดทฤษฎี และสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์

แนวคิดทฤษฎีมีความจำเป็นในการทำวิจัยเชิงคุณภาพแทบตลอดกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยเลือกแนวคิดทฤษฎีระบบสังคม โครงสร้างหน้าที่ มาใช้ในการกำหนดกรอบการศึกษาซึ่งแสดงให้เห็นตัวแปร หรือองค์ประกอบต่าง ๆ ในปรากฏการณ์ที่ศึกษา และความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเหล่านั้น แนวคิดทฤษฎีดังกล่าวช่วยให้ผู้วิจัยสามารถสร้างสมมุติฐานชั่วคราว วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างข้อสรุป และพิจารณาพร้อมกับข้อมูลว่ามีความสอดคล้องกับทฤษฎีที่เลือกไว้หรือไม่อย่างไร

2. การตรวจสอบเพื่อหาความเชื่อถือได้ของข้อมูล

เมื่อเขียนรายงานจบผู้วิจัยได้นำไปให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ ครอบครัวโต๊ะครู ครอบครัวโต๊ะอิหม่าม ครอบครัวเตี้ยมุสลิม และครอบครัวขยายมุสลิม ทั้ง 4 ครอบครัวได้อ่านบททวนว่า ข้อมูลและการตีความของผู้วิจัยนั้นว่าเที่ยงตรงตามที่ประชากรในชุมชนยึดถือเป็นแบบอยู่หรือไม่ แล้วจึงแก้ไขเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์

3. การจดบันทึก

ผู้วิจัยเลือกจดบันทึกทั้งแบบบันทึกย่อและแบบฉบับสมบูรณ์ โดยจดบันทึกย่อด้วยถ้อยคำซึ่งมีประโยชน์ขณะเก็บรวบรวมข้อมูล เพราะมีเวลาจำกัดและเป็นการหลีกเลี่ยงการจดข้อมูลให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เห็น หลังจากนั้นจึงนำบันทึกย่อมาเรียบเรียงใหม่เป็นบันทึกฉบับสมบูรณ์ โดยรับ

บันทึกทันทีหลังจากกลับถึงที่พัก และบันทึกแยกกระหว่างส่วนที่เป็นข้อมูลกับส่วนที่เป็นความคิดเห็นของผู้วิจัย

4. การทำข้อสรุปชั่วคราว ผู้วิจัยเชื่อมโยงข้อมูลหลังจากที่เก็บข้อมูลในประเด็นนั้น ๆ เสร็จสิ้น

5. การสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุป

ผู้วิจัยนำข้อสรุปย่อย ๆ ที่กระทำมาแล้วเชื่อมโยงกันเพื่อเป็นบทสรุปและเพื่อจะตอบปัญหาการวิจัย และทำอย่างเป็นระบบ โดยเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดทฤษฎีที่ได้รวบรวมไว้ และสุดท้ายจะเป็นการพิสูจน์บทสรุปนั้น ๆ แล้วนำไปเขียนรายงานการวิจัย

การปฏิบัติงานภาคสนาม

ช่วงที่ 1 ผู้วิจัยเข้าสนามเพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานอันได้แก่ ประวัติความเป็นมา องค์ประกอบของชุมชน ลักษณะทางด้านประชากรในบ้านคลองจากเอกสารที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลได้เก็บรวบรวม และถามจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อความเที่ยงตรงของข้อมูล โดยใช้เวลาประมาณ 10 วัน ผู้วิจัยได้ประสบปัญหาข้อมูลที่ได้รับจากหน่วยงานราชการดังกล่าวไม่ค่อยสมบูรณ์นัก ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้สำรวจข้อมูลพื้นฐานเพิ่มเติมดังที่ได้เตรียมการไว้ล่วงหน้าแล้ว

ช่วงที่ 2 ผู้วิจัยเข้าสนามเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นการวิจัย ซึ่งได้กล่าวไว้ในขั้นเตรียมตัวเข้าสู่สนาม โดยใช้วิธีการสังเกตแบบเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของคนในชุมชนและฐานะผู้วิจัย เนื่องจากชุมชนบ้านคลองเป็นที่ถิ่นฐานของเครือญาติของผู้วิจัย และใช้วิธีการสัมภาษณ์ตามเตรียมแนวคำถามที่ได้เตรียมไว้ก่อนล่วงหน้าประเด็นการสังเกต และการสัมภาษณ์จะครอบคลุมคำถามเกี่ยวกับว่าใครทำอะไร เมื่อไร อย่างไร และทำไม ในกรณีที่ประเพณีและพิธีกรรมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการขุดกลาทางสังคมมิได้เกิดกับครอบครัวกลุ่มตัวอย่างแต่เกิดกับครอบครัวอื่น ผู้วิจัยได้ถือโอกาสเก็บข้อมูลดังกล่าวกับครอบครัวกลุ่มตัวอย่างนั้นซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างโดยบังเอิญ นอกจากนั้นจะเป็นการสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่างตามจุดประสงค์แม้เหตุการณ์ได้ผ่านไปนานแล้ว โดยใช้เวลาเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงนี้กว่า 2 เดือน

กระบวนการของการเก็บรวบรวมข้อมูลมีดังนี้ สัมภาษณ์ภรรยาของครอบครัวเดี่ยวและขยายโดยมิได้นัดหมายก่อนล่วงหน้า เพราะผู้วิจัยทราบเวลาการทำงานและการอยู่บ้านของกลุ่มตัวอย่างดังกล่าว ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่เป็นสามีนั้นผู้วิจัยสอบถามเวลาการอยู่บ้านจากภรรยา และบอกกับภรรยาว่าจะมาสัมภาษณ์สามีอีกครั้ง ในกรณีที่ทั้งสามีและภรรยาอยู่บ้านพร้อมกัน ผู้วิจัยสัมภาษณ์ทั้งสองคนโดยสัมภาษณ์ทีละคน หากมีเครือญาติของครอบครัวกลุ่มตัวอย่างนั่งอยู่ด้วย

ผู้วิจัยพูดคุยและสัมภาษณ์กับพวกเขาด้วยเช่นเดียวกัน ในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูลประเพณี และพิธีกรรมซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่เก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้บอกกล่าวกับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ค่อยคุ้นเคย ก่อนล่วงหน้าว่าจะเข้าไปสังเกตการณ์ในฐานะผู้วิจัย แต่ในกรณีที่กลุ่มตัวอย่างนั้นมีความคุ้นเคยกับผู้วิจัย ผู้วิจัยถือโอกาสสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในฐานะแขกรับเชิญ

ในช่วงของการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ประสบปัญหาดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างรู้สึกแปลกใจ และมีข้อสงสัยในการศึกษาเพราะไม่ค่อยปรากฏว่ามีผู้คนมาสัมภาษณ์อย่างจะลึกในสิ่งที่พวกเขาปฏิบัติอย่างเป็นปกติธรรมดา แต่ก่อนหน้าการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้อธิบายถึงเหตุผลของการเก็บรวบรวมข้อมูลว่า เป็นการศึกษาหาความรู้ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาของผู้วิจัย

2. ข้อมูลการขัดเคืองทางสังคมของครอบครัวในกลุ่มตัวอย่าง เป็นข้อมูลที่ผ่านมาแล้วและอยู่ในความทรงจำ จึงอาจจะมีความขาดตกบกพร่องในรายละเอียดไปบ้าง ผู้วิจัยจึงได้ใช้แถบบันทึกเสียงบันทึกเสียงเพื่อให้ข้อมูลดังกล่าวขาดตกบกพร่องน้อยลงไปอีก อีกทั้งพยายามตะล่อมถามเพื่อฟื้นความจำของกลุ่มตัวอย่างด้วย

3. จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์อย่างเจาะลึก กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ยอมให้ผู้วิจัยบันทึกเสียง มีเพียงเล็กน้อย (1 คน) ที่ไม่อนุญาตให้บันทึกเสียง ผู้วิจัยอธิบายว่ามีได้นำเสียงจากการบันทึกไปเผยแพร่ที่ไหน และมีได้บังคับแต่อย่างไร อีกทั้งพยายามพูดคุยสัมภาษณ์อย่างเป็นกันเอง

4. ในช่วงของการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องประเพณีและพิธีกรรมนั้น ผู้วิจัยได้บอกกล่าวกับกลุ่มตัวอย่างก่อนล่วงหน้าแล้ว แต่เมื่อเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลชาวบ้านซึ่งเป็นแขกรับเชิญใน ประเพณีพิธีกรรมนั้น ๆ รู้สึกแปลกใจที่ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย อีกทั้งยังมีพฤติกรรมไม่ค่อยเหมือนชาวบ้านกล่าวคือ คอยสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิด และมีการใช้แถบบันทึกเสียงการดำเนินพิธีกรรมนั้น ๆ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้เข้าออกชุมชนบ้านคลองบ่อครั้งก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูลเพราะเครือญาติของผู้วิจัยอาศัยอยู่ในชุมชนนี้ด้วย ปฏิบัติการของชาวบ้านดังกล่าวจึงไม่ได้มีอิทธิพลต่อการเก็บรวบรวมข้อมูลมากนัก ในการปฏิบัติงานผู้วิจัยได้อธิบายแก่ชาวบ้านที่นั่งอยู่ข้างเคียงผู้วิจัย และขอให้ช่วยทำหน้าที่ในการบันทึกเสียงแทนเนื่องจากผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้หญิงไม่สามารถเข้าไปนั่งร่วมในพิธีกรรมที่ผู้ชายเป็นผู้ดำเนินการ ชาวบ้านดังกล่าวมีความเข้าใจในกระบวนการศึกษาของผู้วิจัยสามารถดำเนินงานได้อย่างราบรื่น

5. ผู้วิจัยเข้าสนามในฐานะผู้วิจัยแบบเข้าไปเียนกลับ แต่เมื่อมีประเพณี และพิธีกรรมสำคัญ ๆ เกิดขึ้นเช่น ช่วงเดือนถือศีลอด ประเพณีแต่งงาน การเรียนอัลกุรอาน ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและได้พักอาศัยกับเครือญาติของผู้วิจัย ผู้วิจัยเปิดเผยบทบาทของการ

เป็นผู้วิจัยตามแต่กรณีกล่าวคือ ในกรณีที่ต้องอาศัยการสัมภาษณ์ผู้วิจัยบอกสถานภาพของผู้วิจัย ในกรณีที่มีต้องอาศัยการสังเกตเพียงอย่างเดียว ผู้วิจัยมิได้บอกสถานภาพของผู้วิจัย ชาวบ้านในชุมชนมิได้มีข้อแปลกใจแต่อย่างใดเนื่องจากผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมในประเพณีและพิธีกรรมดังกล่าวร่วมกับเครือญาติของผู้วิจัยที่อาศัยในชุมชนนั้นในฐานะของมุสลิมที่ต้องปฏิบัติพิธีกรรมดังกล่าวด้วย

ช่วงที่ 3 ผู้วิจัยเข้าสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในส่วนที่ไม่สมบูรณ์จากกลุ่มตัวอย่าง หลังจากนั้นกลับมาเขียนรายงานการวิจัย และนำรายงานดังกล่าวไปให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้อ่านเพื่อเป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยใช้เวลาในช่วงนี้ 10 วันหลังจากนั้นจึงกลับไปเขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

ในช่วงนี้ผู้วิจัยอาศัยการตรวจสอบข้อมูลกับชาวบ้านมุสลิมนอกชุมชนที่มีความรู้ในทางภาษามลายูซึ่งเป็นศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการสนทนา และมีความสามารถในการใช้ภาษาไทยได้ดี ผู้วิจัยมิได้นำข้อมูลไปตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่นใดแก่ โต๊ะครู โต๊ะอิหม่าม ครอบครัวเดี่ยว และครอบครัวขยายทั้ง 4 ครอบครัวดังที่เตรียมการไว้ ทั้งนี้เพราะภายหลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลและอยู่ในขั้นตอนของการตรวจสอบข้อมูล โต๊ะครู และโต๊ะอิหม่ามได้เดินทางไปประกอบพิธีฮัจย์ที่นครเมกกะฮ์ ส่วนครอบครัวเดี่ยวและขยายที่ผู้วิจัยเลือกเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญก็มิได้มีความรู้ในทางภาษาท่าใดนัก นอกจากนั้นผู้วิจัยสอบถามข้อมูลในส่วนที่ไม่แน่ใจจากชาวบ้านโดยมิได้เปิดเผยบทบาทของผู้วิจัย

สภาพทั่วไปของบ้านคลอง

1. ประวัติความเป็นมา

ประวัติความเป็นมาของบ้านคลอง มีการสันนิษฐานคำว่า “บ้านคลอง” คงจะเรียกตามลักษณะของพื้นที่ทั่วไปซึ่งจะเป็นลำคลอง สระน้ำ หรือบึง มีขนาดใหญ่ ลักษณะดินจะเป็นดินโคลน ชาวบ้านเรียกว่า “สลุต” และรวมเรียกพื้นที่บริเวณตรงนี้ว่าคลองสลุต บ้านคลองมีเนื้อที่น้อยมาก เป็นหมู่ที่ 2 ของตำบลดอน ด้านทิศใต้มีคลองชลประทานผ่านเป็นแนวยาว ปัจจุบันชาวบ้านบางส่วนทำนาปีละ 2 ครั้ง และเมื่อเสร็จจากทำนา ก็ทำอริฐมอญ และกระเบื้องดินเผาเป็นรายได้เสริมในครอบครัว ราษฎรซึ่งเป็นชาวไทยมุสลิมทั้งหมดมีประเพณีทางศาสนาที่เหมือนกับหมู่บ้านอื่น ๆ เช่นเข้าสุหนัต พิธีเมอลิด วันตรุษอีดิลฟิตรี พิธีกวนอาซุรอ พิธีแต่งงาน (ข้อมูลทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบลดอน อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี, ม.ป.ป. : 2-4)

ผู้วิจัยสืบถามประวัติความเป็นมาของบ้านคลองจากนางมะฮ์ หลิงวัยชราอายุ 89 ปีที่เข้ามาอยู่บ้านคลองเนื่องจากแต่งงานกับคนในชุมชนนี้ นางเล่าว่า “ที่นี่(บ้านคลอง) มีลำคลองใหญ่ยาวไหลผ่าน และเหนือลำคลองเป็นสะพานไม้ หรือในภาษามลายูเรียกว่า ญามาแะแด สมัยก่อน

คนเลี้ยงช้างและช้างมักเดินผ่านเส้นทางนี้ ชาวบ้านทั้งในชุมชนและนอกชุมชนเรียกพื้นที่นี้ว่า ฆือลอง (คลอง) ญาเมาะเต ส่วนพื้นที่มีต้นมะขามขึ้นเรียกว่าฆือลองลาฆิ ฆือลองญาเมาะเตและฆือลองลาฆินี้คือบ้านคลอง หมู่ 2 ต.ดอน อ.ปะนาระ จ.ปัตตานี คนแถวนี้ในอดีตทำนา ทำไร่ ทำสวน หาปลา เลี้ยงสัตว์ วัวที่เลี้ยงก็ต้องขึ้นทะเบียน เงินทองเป็นสิ่งที่หายาก การเดินทางไปไหนมาไหนก็อาศัยการเดินทาง

2. ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชน

บ้านคลองตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ของตำบลดอน อ. ปะนาระ จ. ปัตตานี ซึ่งตำบลดอนประกอบด้วยหมู่บ้าน 6 หมู่ด้วยกันคือ หมู่ 1 บ้านราวอ หมู่ 3 บ้านหวนอน หมู่ 4 บ้านดอน ตะวันออก หมู่ 5 บ้านยางงาม หมู่ 6 บ้านป่าสัก

2.1 ลักษณะภูมิประเทศ

บ้านคลองมีลักษณะเป็นที่ราบ และที่ราบลุ่ม ในพื้นที่ที่เป็นที่ราบคือที่ตั้งของที่อยู่อาศัย ส่วนพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มคือพื้นที่ทำกินหรือท้องนา ด้านข้างของชุมชนเป็นภูเขาแม้จะอยู่ห่างไกลออกไปแต่ก็เป็นที่มาของความอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนคลองทำนาได้ถึงปีละ 2 ครั้ง คือนาปี และนาปรัง ทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านเป็นคลองชลประทาน แต่มีน้ำน้อย ชาวบ้านไม่ค่อยได้ใช้ประโยชน์จากคลองชลประทานเท่าไรนัก จากสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นที่ราบ โดยเฉพาะบริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยซึ่งมีลักษณะสูงกว่าพื้นที่ทำกิน ทำให้ชาวบ้านสามารถเลี้ยงสัตว์ เช่นแพะ วัว และสัตว์ประเภทมีปีกได้ ถ้าคลองที่ไหลผ่าน 1 ถ้าคลองมีขนาดใหญ่มากทำให้ชาวบ้านในพื้นที่สามารถหาปลาและกุ้งมาเป็นอาหารได้ตลอดทั้งปี

2.2 ลักษณะภูมิอากาศ

ฝนจะตกต้องตามฤดูกาลคือช่วงเดือนมิถุนายน-ธันวาคม ฤดูร้อนอยู่ในเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม

2.3 ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

บ้านเรือนของชาวบ้านตั้งอยู่ตามเส้นทางหลักที่ใช้ในการคมนาคมกล่าวคือ ตามแนวถนนลาดยางที่ใช้เดินทางไปยังตัวอำเภอปะนาระ และตามถนนลูกรังที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลทำไว้ ลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่จะเป็นบ้านไม้ ผสมกับผนังสังกะสี มีใต้ถุนบ้าน ภายในตัวบ้านไม่ได้แบ่งกันห้องมากมายอย่างบ้านสมัยปัจจุบัน แต่บ้านจะมีพื้นที่ขนาดกว้างโล่ง สำหรับบ้านที่มีกำลังทุนทรัพย์มีการต่อเติมบ้านด้วยอิฐและปูนซึ่งมักจะเป็นห้องครัว

3. ลักษณะทางด้านประชากร

ประชากรทั้งหมด	763 คน
ประชากรนับถือศาสนาอิสลาม	763 คน
ประชากรชาย	361 คน
ประชากรหญิง	402 คน
จำนวนหลังคาเรือน	124 หลังคาเรือน
จำนวนครอบครัวเดี่ยว	55 หลังคาเรือน
จำนวนครอบครัวขยาย	69 หลังคาเรือน

4. ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจของชุมชนในอดีต ชาวบ้านมีอาชีพการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ควบคู่กับทำอิฐสร้างบ้านโดยมีกรรมวิธีการผลิตด้วยมือ รูปลักษณะอิฐเป็นที่เหลี่ยมผืนผ้า คล้าย ๆ อิฐมอญ 4 รู แต่มีขนาดเล็กกว่าและไม่มีรู และอิฐกระเบื้องอีกประเภทหนึ่งที่ชาวบ้านในอดีตทำกันคือ อิฐกระเบื้องหลังคามีลักษณะเป็น 5 เหลี่ยม ปลายด้านหนึ่งเป็นสันสูงเพื่อประโยชน์ในการนำไปแขวนกับไม้ยาวบนหลังคา

เศรษฐกิจของชุมชนในปัจจุบัน ชาวบ้านยังคงมีอาชีพหลักคือทำนา ทำสวน ทำไร่และเลี้ยงสัตว์ ควบคู่กับการเป็นลูกจ้างในโรงงานผลิตอิฐมอญ 4 รูที่มีสถานประกอบการในชุมชน และคนในชุมชนเป็นเจ้าของ แรงงานในโรงงานดังกล่าวส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง และวัยรุ่น อาชีพอื่น ๆ ได้แก่ ขายของชำ ขายอาหารในชุมชน ไปเป็นแรงงานในประเทศมาเลเซีย รับราชการแต่มีจำนวนน้อย ความเป็นอยู่ของชาวบ้านจึงมีการพึ่งพิงธรรมชาติและพึ่งพิงเศรษฐกิจระดับชุมชน ลักษณะการประกอบอาชีพของชาวบ้านมีดังนี้

ทำนา ทำสวน ทำประมง	156 คน
รับจ้าง	38 คน
ค้าขาย	2 คน
ข้าราชการ ลูกจ้าง รัฐวิสาหกิจ บำนาญ	3 คน
ลูกจ้างเอกชน	6 คน
ทำงานต่างประเทศ	คน

5. ลักษณะทางด้านสังคม

ชาวบ้านในชุมชนบ้านคลองมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันฉันท์เครือญาติ และฉันท์เพื่อน

บ้านสังเกตจากการช่วยเหลือในงานประเพณีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมแต่งงาน งานศพ อย่างเต็มที่ตั้งขนาดหยุดงานในวันที่มีประเพณีและพิธีกรรมนั้น ชาวบ้านมีลักษณะนิสัยรักความสงบ อยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีตามศาสนา และมีนิสัยโอบอ้อมอารี

6. การบริการพื้นฐาน

ศาสนสถาน

มัสยิด	1	แห่ง
สุเหร่า	2	แห่ง
สุสาน (แต่สุสานที่ใช้ประโยชน์ในปัจจุบันมีเพียง 1 แห่ง)	3	แห่ง
สถานศึกษา สถานประกอบการเอกชน		
โรงเรียนประถมศึกษา (สอนระดับป.1-ป.4)	1	แห่ง
โรงเรียนดัดดัดการ์ (โรงเรียนสอนศาสนาแก่เด็ก)	1	แห่ง
โรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะแบบเก่า)	1	แห่ง

ศูนย์ต่าง ๆ ของชุมชน

ศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน (สสมช.)	1	แห่ง
ศูนย์สมุนไพรม	1	แห่ง
กลุ่มต่าง ๆ ของชุมชน		
กลุ่มแม่บ้าน	1	กลุ่ม
กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน	1	กลุ่ม

สถานประกอบการธุรกิจ

โรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก (ผลิตอิฐ)	2	แห่ง
ร้านขายของชำ	2	ร้าน
ร้านอาหาร	2	ร้าน
การคมนาคม		
ถนนลาดยางทางหลวง	1	สาย
ถนนลูกรังผิวหินคลุก	1	สาย

ที่มา : ข้อมูลจำนวนทางด้านประชากร ลักษณะการประกอบอาชีพ การบริการพื้นฐานมาจากคลังข้อมูลสาธารณสุข.สถานีอนามัยตำบลคอน (2544 : 5-15) และจากการสำรวจเพิ่มเติม

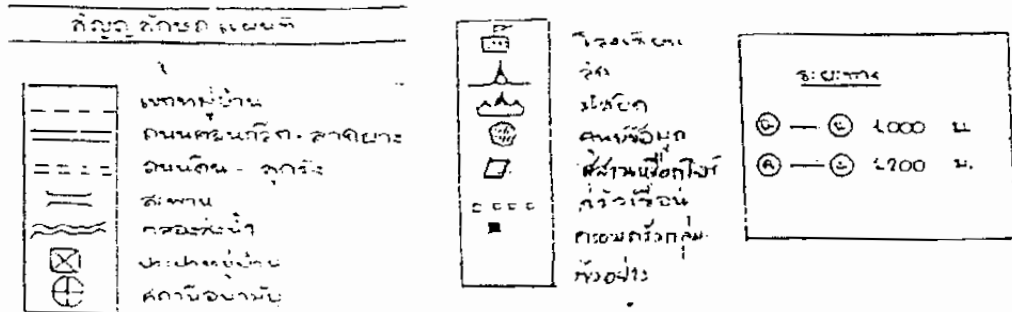
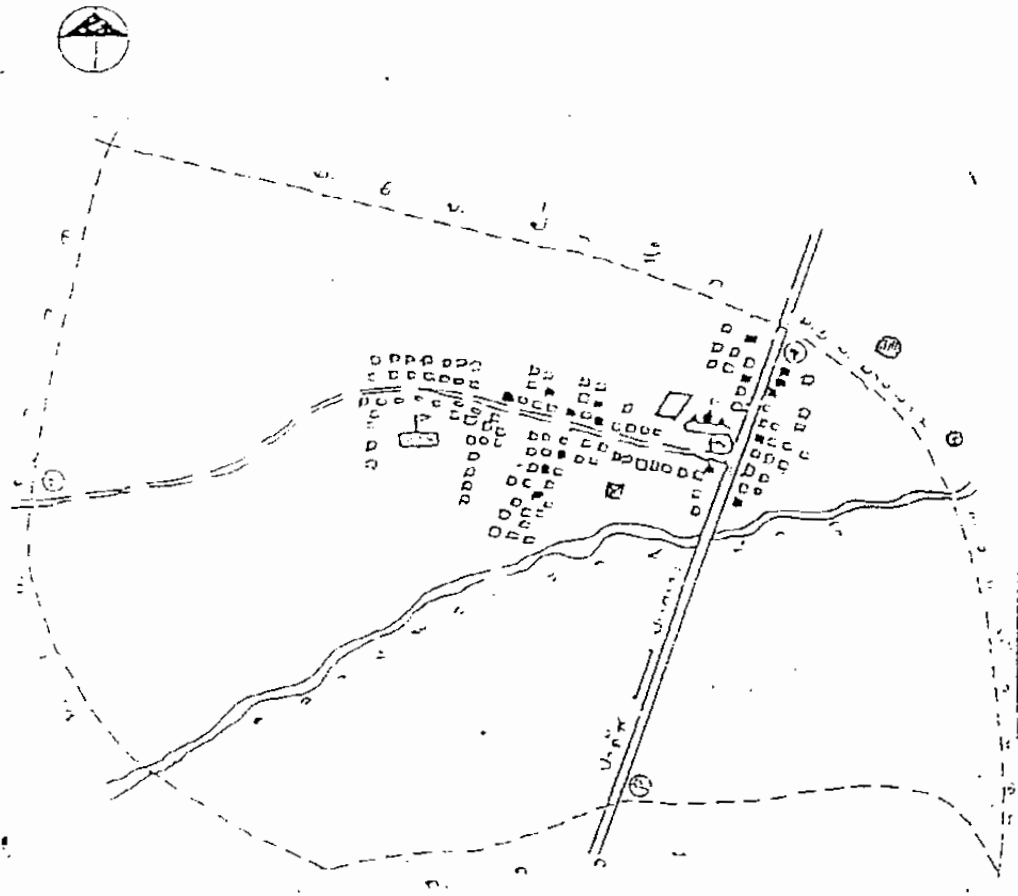
7. การเดินทางไปชุมชนบ้านคลอง

เส้นทางที่จะไปยังชุมชนบ้านคลองมี 3 เส้นทางคือ ทางแรกบนถนนใหญ่เพชรเกษม เข้าทางบ้านป่าสักตามเส้นทางไปอำเภอปะนาเระประมาณ 5 กิโลเมตร โดยผ่านตำบลควน พุงนา และสะพาน 2 แห่ง จะพบบ้านคลองโดยมีมัสยิดเป็นสัญลักษณ์ จากบริเวณนี้ไปจนถึงป้ายบ้านดอนจะเป็นชุมชนบ้านคลองเขตรอบนอก จากมัสยิดบนเส้นทางถนนลูกรังจะเป็นใจกลางชุมชนซึ่งมีประชากรอาศัยมากกว่าชุมชนรอบนอก

เส้นทางที่ 2 หากเข้าทางยะหริ่งตามเส้นทางที่จะไปหาดตะโละกาโปร์ทะลุไปยังดี แยกปะนาเระ เลี้ยวขวาตรงไป ผ่านบ้านท่าข้าม บ้านนอก บ้านเกาะ และบ้านดอน แล้วจึงจะพบบ้านคลอง

เส้นทางที่ 3 บนเส้นทางเพชรเกษมมีทางแยก (ที่คูโบรหรือสุสาน) เข้าไปยังบ้านโต๊ะดีเต (ก่อนถึงกองร้อยตชด.หากมาจากปัตตานีเพียงเล็กน้อย) ตรงไปทะเลทางแยกที่บ้านดอน เลี้ยวขวา ตรงไปเล็กน้อยจะพบพื้นที่เป็นบ้านคลองซึ่งมีอาณาบริเวณตามที่ได้กล่าวมาในรายละเอียดบนเส้นทางแรก

แผนภาพ 8 แผนที่ทางกายภาพบ้านคลอง หมู่ที่ 2 ต.คอน อ.ปะนาเระ จ.ปัตตานี

ที่มา : ข้อมูลทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบลคอน, 2542